

USTAWA O SYSTEMIE UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH

Komentarz

redakcja naukowa Kamil Antonów

Kamil Antonów, Renata Babińska-Górecka, Piotr Dobrowolski
Dorota Dzieńskiuk, Sebastian Gajewski, Agnieszka Gębicka
Agnieszka Górnicz-Mulcahy, Marcin Krajewski, Tomasz Lasocki
Radosław Pacud, Katarzyna Roszewska, Bartosz Suchacki
Joanna Szyjewska-Bagińska, Krzysztof Ślebzak, Joanna Unterschütz
Sławomir Wichrowski, Dominik Wojtasiak, Marcin Zieleniecki

KOMENTARZE

USTAWA O SYSTEMIE UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH

Komentarz

redakcja naukowa Kamil Antonów

Kamil Antonów, Renata Babińska-Górecka, Piotr Dobrowolski
Dorota Dzienisiuk, Sebastian Gajewski, Agnieszka Gębicka
Agnieszka Górnicz-Mulcahy, Marcin Krajewski, Tomasz Lasocki
Radosław Pacud, Katarzyna Roszewska, Bartosz Suchacki
Joanna Szyjewska-Bagińska, Krzysztof Ślebzak, Joanna Unterschütz
Sławomir Wichrowski, Dominik Wojtasiak, Marcin Zieleniecki

KOMENTARZE

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

Stan prawny na 1 stycznia 2024 r.

Recenzent

Dr hab. Wiesław Koczur, prof. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach

Wydawczyni

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktorka prowadząca

Joanna Cybulska

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne przepisy skomentowali:

Kamil Antonów – art. 1–2, 3–4, 15–17, 20–22a, 33, 35, 40–40f, 42, 46–47, 48–48a, 50 pkt 1–3, art. 107–109, 118, 121–122 i 124–127; **Renata Babińska-Górecka** – art. 7, 10, 14, 68b i 84–85; **Piotr Dobrowolski** – art. 23–25, 28–30, 31 pkt 29–47, art. 32, 48d, 49 i 77a; **Dorota Dzienisiuk** – art. 9, 11–12, 34 pkt 7 i art. 41; **Sebastian Gajewski** – art. 34 pkt 1–3, art. 38, 66–68, 69, 71–71a, 72–74, 75–75a, 80–83d i 123; **Agnieszka Gębicka, Sławomir Wichrowski, Dominik Wojtasiak** – art. 34 pkt 4–6, art. 34a, 47a–47c, 50 pkt 4–23, art. 50a, 71aa–71ad i 83f; **Agnieszka Górnicz-Mulcahy** – art. 74a–74g, 79–79b, 113–117 i 120; **Marcin Krajewski** – art. 19, 36, 36b, 39–39a, 43–45, 48b i 111; **Tomasz Lasocki** – art. 18–18c, 36a, 48c i 112a; **Radosław Pacud** – art. 51–65, 70, 76–77, 78, 110, 112 i 118a–119; **Katarzyna Roszewska** – art. 6 pkt 3–4 i 24–26, art. 6c; **Bartosz Suchacki** – art. 86–97; **Joanna Szyjewska-Bagińska** – art. 26–27 i 31 pkt 1–28; **Krzysztof Ślebzak** – art. 2a, 5, 38a, 68a, 71b i 83e; **Joanna Unterschütz** – art. 98; **Marcin Zieleniecki** – art. 6 pkt 1–2, 5–23 i 27–29, art. 6a–6b, 8, 13, 36aa, 36c, 37 i 41a–41f

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2024

ISBN 978-83-8358-021-0

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Przedmowa

Komentarz do ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych stanowi kompleksowe ujęcie zagadnień prawa ubezpieczeń społecznych, w szczególności w dziedzinie podlegania ubezpieczeniom społecznym (w tym zwłaszcza zakresu ubezpieczenia obowiązkowego i dobrowolnego oraz zbiegu tytułów ubezpieczeń), finansowania ubezpieczeń społecznych (w tym zwłaszcza opłacania i rozliczania składek na te ubezpieczenia oraz ich ewidencjonowania na kontach płatników i kontach/subkontach ubezpieczonych), a także organizacji ubezpieczeń społecznych (analiza statusu prawno-administracyjnego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i prawno-ekonomicznego Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i Funduszu Rezerwy Demograficznej). Dużo uwagi poświęcono również takim doniosłym kwestiom prawnym, jak: zwrot nienależnie pobranych świadczeń, ustalanie podstawy wymiaru składek czy też, z szerokim odniesieniem się do przepisów Ordynacji podatkowej, dochodzenie należności z tytułu składek.

Autorami Komentarza są nie tylko uznani specjaliści z zakresu prawa ubezpieczeń społecznych (pracownicy naukowcy i praktycy z ZUS), lecz także – co jest podyktowane częściowo pozaubezpieczeniową materią komentowanej ustawy – osoby zajmujące się prawem pracy, postępowaniem administracyjnym lub ochroną danych osobowych, które skomentowały artykuły dotyczące m.in. odpowiedzialności za wykroczenia przeciwko przepisom ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, naboru na wolne stanowisko w ZUS, postępowania przed organem rentowym czy też udostępniania danych o ubezpieczonych i płatnikach. W doborze Autorów kierowano się ich zainteresowaniami naukowymi i doświadczeniem zawodowym w obszarach związanych z komentowaną ustawą.

W Komentarzu zawarto liczne odwołania do literatury przedmiotu i orzecznictwa sądowego. Został on zatem przygotowany zarówno na potrzeby rozwoju nauki prawa ubezpieczeń społecznych, jak i w celu ułatwienia stosowania i wykładni przepisów tego prawa praktykom, w szczególności pracownikom obsługi prawnej ZUS oraz sędziom, radcom prawnym i adwokatom prowadzącym sprawy z tego zakresu. Może się on także okazać przydatny dla studentów piszących prace dyplomowe w dziedzinie

ubezpieczeń społecznych oraz samych ubezpieczonych (np. pracowników, przedsiębiorców) poszukujących wiedzy na temat adresowanych do nich rozwiązań prawnych.

Trzeba też podkreślić, że opracowanie ma charakter pracy zbiorowej, ale nie wspólnej, co oznacza, że każdy z Autorów prezentuje swój własny pogląd na dane zagadnienie prawne.

Opole, grudzień 2023 r.

Kamil Antonów

USTAWA

z dnia 13 października 1998 r.

o systemie ubezpieczeń społecznych

(tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1230; zm.: Dz.U. z 2023 r. poz. 1429, poz. 1672, poz. 1941)

ROZDZIAŁ 1

Przepisy ogólne

Literatura: K. Antonów, *Koncepcja ryzyka socjalnego w polskim prawie ubezpieczeń społecznych*, PPIA 2020/123; K. Antonów, *OFE – niepotrzebny i nieudany komponent polskiego systemu emerytalnego* [w:] *Prawo pracy i prawo socjalne. Teraźniejszość i przyszłość. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Herbertowi Szurgaczowi*, red. R. Babińska-Górecka, A. Przybyłowicz, K. Stopka, A. Tomanek, Wrocław 2021; K. Antonów, *OFE – ubezpieczenie versus oszczędzanie* [w:] *Współczesne problemy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. XVIII Zjazd Katedr i Zakładów Prawa Pracy i Ubezpieczeń Społecznych*, Warszawa, 26–28 maja 2011 r., red. L. Florek, Ł. Pisarczyk, Warszawa 2011; K. Antonów, *Prawo ubezpieczeń społecznych a prawo ubezpieczeń gospodarczych (osobowych)*, OSAP 2018/16(3); K. Antonów, *Solidarność w prawie zabezpieczenia społecznego (ubezpieczeniach społecznych i zdrowotnym)* [w:] *W poszukiwaniu nowych form solidaryzmu społecznego*, red. A. Łabno, t. 3, *Państwo solidarne*, Warszawa 2018; K. Antonów, *Sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych. Pojęcie oraz właściwości postępowań przedsądowych i ochrony cywilnosądowej*, Warszawa 2011; K. Antonów, *Wypowiedzenie stosunku pracy w związku z osiągnięciem wieku emerytalnego w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Najwyższego* [w:] *Z aktualnych zagadnień prawa pracy i zabezpieczenia społecznego. Księga jubileuszowa Profesora Waleriana Sanetry*, red. B. Cudowski, J. Iwulski, Białystok 2013; K. Antonów, *Zasady równości i sprawiedliwości społecznej w prawie emerytalnym*, Annales UMCS 2015/62(2); R. Babińska-Górecka, *Problem niepodlegania ubezpieczeniom społecznym z tytułu wykonywania pracy na podstawie umów cywilnoprawnych (uwagi na tle relacji przepisu art. 8 ust. 2a ustawy systemowej do przepisu art. 9 ust. 1 ustawy systemowej)*, PiZS 2023/6; T. Bińczycka-Majewska, *Koordinacja systemów zabezpieczenia społecznego w Unii Europejskiej*, Kraków 1999; T. Bińczycka-Majewska, *Międzynarodowe uwarunkowania polskiego systemu zabezpieczenia społecznego* [w:] *Prawo pracy a wyzwania XXI-go wieku. Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Zielińskiego*, red. M. Matey-Tyrowicz, L. Nawacki, B. Wagner, Warszawa 2002; A. Chróścicki, *Ustawa o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych. Komentarz*, Warszawa 2010; T. Dybowski, *Zasady sprawiedliwości społecznej jako problem konstytucyjny w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Sądownictwo konstytucyjne. Studia i materiały*, t. 2, red. A. Jankiewicz, D. Trapkowska, L. Wołyńska, Warszawa 1996; D. Dzienisiuk, *Prawo pracy a prawo ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2016; D. Dzienisiuk, *Zabezpieczenie społeczne w Unii Europejskiej – koordynacja świadczeń*, Warszawa 2004; *Ewolucja ubezpieczeń społecznych w okresie transformacji ustrojowej*, red. B. Wagner, A. Malaka, Bydgoszcz 2011; I. Jędrasik-Jankowska, *Geneza, rozwój i stan ubezpieczeń społecznych* [w:] *Ubezpieczenia społeczne w procesie zmian. 80 lat Zakładu Ubezpieczeń Społecznych*, red. K.W. Frieske, R. Przychodaj, Warszawa 2014; I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2020; J. Jończyk, *O ubezpieczeniu społecznym (wykład)*, PiZS 2017/9; J. Jończyk, *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Kraków 2001, 2006; U. Kalina-Prasznic, *Społeczne zabezpieczenie emerytalne pracowników. Między prawem a rynkiem*, Warszawa 2012; U. Kalina-Prasznic, *Uwagi na temat reformy ubezpieczenia społecznego pracowników*, PiZS 1999/1; *Kodeks pracy. Komentarz*, red. K.W. Baran, t. 2, Art. 94–304⁵, Warszawa 2022; *Kodeks pracy. Komentarz*, red. L. Florek, Warszawa 2017; K. Kolański, *Modele i funkcje ubezpieczeń społecznych*, Toruń 1990; *Konstytucja biznesu. Komentarz*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2019; K. Krzeczkowski, *Idee przewodnie ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1936; *Leksykon prawa ubezpieczeń społecznych. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Wypych-Zywicka,

Warszawa 2016; M. Lewandowicz-Machnikowska, *Regulacja prawna socjalnego wsparcia dla osób o niskich dochodach*, Wrocław 2013; T. Liszcz, *Ubezpieczenie społeczne i zaopatrzenie społeczne w Polsce. Zagadnienia prawne*, Kraków 1997; J. Łazowski, *Wstęp do nauki o ubezpieczeniach*, Warszawa 1934; T. Major (red.), B. Pałowska, *Ubezpieczenia społeczne migrujących pracowników oraz osób prowadzących działalność gospodarczą*, Warszawa 2004; A. Malaka, *Ustawa scaleniowa – okoliczności jej uchwalenia i znaczenie dla rozwoju ubezpieczenia społecznego* [w:] *Ubezpieczenie społeczne – dawniej i dziś. W 80-lecie uchwalenia ustawy o ubezpieczeniu społecznym*, red. Ł. Kucharczyk-Rok, O. Rawski, A. Żoła, Wrocław 2013; E. Maniewska, *Ubezpieczenie społeczne pracownika całkowicie ubezwłasnowolnionego*, PiZS 2020/4; E. Modliński, *Podstawowe zagadnienia ubezpieczenia społecznego* [w:] *Wybrane zagadnienia prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. U. Jackowiak, GSP 2000/6; W. Muszalski, *Prawo socjalne*, Warszawa 2010; W. Muszalski, *Ubezpieczenie społeczne. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2004; M. Myszkę, *Zasada równego traktowania obywateli UE w dostępie do systemów zabezpieczenia społecznego*, EPS 2006/11; J. Nowacki, *Sprawiedliwość a równość w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *W kręgu zagadnień konstytucyjnych. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze*, red. M. Kudej, Katowice 1999; J. Oniszczyk, *Wolności i prawa socjalne oraz orzecznictwo konstytucyjne*, Warszawa 2005; R. Pacud, *Przedmiot prawa ubezpieczeń społecznych*, OSAP 2018/16(3); J. Piotrowski, *Zabezpieczenie społeczne. Problematyka i metody*, Warszawa 1966; *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. K.W. Baran, Warszawa 2022; *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, red. A. Pietrzak, Warszawa 2019; *Problemy prawa ubezpieczeń społecznych*, red. B. Wagner, Kraków 1996; A. Przybyłowicz, *Umowy cywilnoprawne jako tytuł ubezpieczenia społecznego – potencjalne kierunki rozszerzenia obowiązku ubezpieczenia*, PiZS 2023/7; *Rozwój ubezpieczeń społecznych w Polsce*, red. Cz. Jackowiak, Ossolineum 1991; W. Sanetra, *Aksjologiczne podstawy prawa ubezpieczeń społecznych* [w:] *Ubezpieczenia społeczne w procesie zmian. 80 lat Zakładu Ubezpieczeń Społecznych*, red. K.W. Frieske, R. Przychodaj, Warszawa 2014; K. Stopka, *O okolicznościach wyłączających podleganie ubezpieczeniom społecznym obywateli państw obcych na tle poglądów judykatury (art. 5 ust. 2 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych)*, PPIA 2022/130; *System Prawa Pracy*, red. W. Baran, t. 2, *Indywidualne prawo pracy*, red. G. Goździejewicz, Warszawa 2017; *System prawa ubezpieczeń społecznych*, red. A. Wypych-Żywicka, t. 1, *Część ogólna*, Warszawa 2020; *System ubezpieczeń społecznych. Zagadnienia podstawowe*, red. G. Szpor, Warszawa 2016; W. Szubert, *O charakterze prawnym ubezpieczenia społecznego*, PiZS 1972/3; W. Szubert, *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Warszawa 1987; H. Szurgacz, *Prawo socjalne w latach 1989-1999. Kilka uwag o kierunku rozwoju* [w:] *Prawo pracy a wyzwania XXI-go wieku. Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Zielińskiego*, red. M. Matej-Tyrowicz, L. Nawacki, B. Wagner, Warszawa 2002; A. Szybkie, *Podleganie w Polsce ubezpieczeniom społecznym przez cudzoziemców w świetle zasady równego traktowania wynikającej z prawa UE i umów o zabezpieczeniu społecznym*, PiZS 2016/6; *Wielka encyklopedia prawa*, red. B. Hołyst, R. Hauser, t. 12, *Prawo socjalne*, red. H. Szurgacz, Warszawa 2017; K. Ślebzak, *Aksjologiczne podstawy prawa ubezpieczeń społecznych ze szczególnym uwzględnieniem solidarności i sprawiedliwości* [w:] *Aksjologiczne podstawy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. M. Skąpski, K. Ślebzak, Poznań 2014; K. Ślebzak, *Konstytucyjne podstawy prawa ubezpieczeń społecznych*, OSAP 2018/16(3); K. Ślebzak, *Koordinacja systemów zabezpieczenia społecznego. Komentarz*, Warszawa 2012; K. Ślebzak, *Podmiotowy zakres zasady równego traktowania w świetle przepisów wspólnotowej koordynacji* [w:] *Prawo wobec dyskryminacji w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym*, red. Z. Niedbała, Warszawa 2011; K. Ślebzak, *Prawo do zabezpieczenia społecznego w Konstytucji RP. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015; K. Ślebzak, *Próba charakterystyki prawnej ubezpieczenia społecznego pracowników*, PiP 2001/12; K. Ślebzak, *Zasada solidarności w społecznym ubezpieczeniu emerytalnym* [w:] *Z zagadnień prawa pracy i prawa socjalnego. Księga jubileuszowa Profesora Herberta Szurgacza*, red. Z. Kubot, T. Kuczyński, Warszawa 2011; A.M. Świątkowski, *Europejskie prawo socjalne*, t. 3, *Europejskie prawo ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2000; *Ubezpieczenia gospodarcze*, red. T. Sangowski, Warszawa 2000; *Ubezpieczenia majątkowe. Ochrona ubezpieczeniowa mienia społecznego*, red. W. Warkało, Warszawa 1971; *Ubezpieczenia społeczne na Górnym Śląsku 1922–2017*, red. W. Koczur, Z. Muczko, Warszawa–Chorzów 2018; *Ubezpieczenie społeczne w umowach międzynarodowych – zbiór tekstów*, opr. W.J. Sobczak, Warszawa 1995; *Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, red. B. Gudowska, J. Strusińska-Żukowska, Warszawa 2014; G. Uścińska, *Prawo ubezpieczeń społecznych. Zasady, finansowanie, organizacja*, Warszawa 2019; G. Uścińska, *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Warszawa 2021; B. Wagner, *Równość w ubezpieczeniach społecznych* [w:] *Prawo pracy u progu XXI wieku. Stare problemy i wyzwania współczesności. Materiały z XIII Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Pracy*, Białystok 2001; B. Wagner, *Z problematyki równości w ubezpieczeniach społecznych* [w:] *Aksjologiczne podstawy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. M. Skąpski, K. Ślebzak, Poznań 2014;

Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz, red. J. Wantoch-Rekowski, Warszawa 2015; W. War-kałło, W. Marek, W. Mogiński, *Prawo ubezpieczeniowe*, Warszawa 1983; H.F. Zacher, *Rozwój zabezpieczenia społecznego w Europie [w:] Ład społeczny w Polsce i Niemczech na tle jednoczącej się Europy. Księga pamiąt-kowa poświęcona Czesławowi Jackowiakowi*, red. B. von Maydell, T. Zieliński, Warszawa 1999; H.F. Zacher, *Uwa-gi o solidarności międzypokoleniowej [w:] Z aktualnych problemów prawa pracy i prawa socjalnego*, red. H. Szur-gacz, AUW. Prawo 2009/307; M. Zieleniecki, *Geneza i rozwój społecznych ubezpieczeń rentowych [w:] Niezdolność do pracy jako ryzyko w społecznym ubezpieczeniu rentowym*, red. P. Bieniek, O. Rawski, War-szawa–Chorzów 2014; M.J. Zieliński, *Otwarte fundusze emerytalne jako wykonawcy ubezpieczenia społecznego w świetle swobody przepływu kapitału i swobody świadczenia usług w Unii Europejskiej*, Warszawa 2016; T. Zie-liński, *Ubezpieczenia społeczne pracowników. Zarys systemu prawnego – część ogólna*, Warszawa–Kraków 1994.

Art. 1. [Pojęcie i rodzaje ubezpieczeń społecznych]

Ubezpieczenia społeczne obejmują:

- 1) ubezpieczenie emerytalne;
- 2) ubezpieczenia rentowe;
- 3) ubezpieczenie w razie choroby i macierzyństwa, zwane dalej „ubezpieczeniem chorobowym”;
- 4) ubezpieczenie z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, zwane dalej „ubezpieczeniem wypadkowym”.

1. Zarys historii ubezpieczeń społecznych w Polsce

1.1. Okres międzywojenny

Rozwój ubezpieczeń społecznych w Polsce nastąpił po odzyskaniu niepodległości, kiedy to zaczęto podejmować działania na rzecz zmiany i ujednoczenia różnych porządków prawnych stanowiących na ziemiach II RP pozostałości po ustawodawstwach państw zaborczych. W tym zakresie, ze względu na to, że najbardziej rozbudowany system ubezpieczeń społecznych istniał w zaborze pruskim, jako główne rozwiązanie przyjęto niemiecki (tzw. bismarckowski) model ubezpieczeń społecznych (zob. J. Jończyk, *Pra-wo...*, 2001, s. 72 i n.). W okresie międzywojennym poszczególne instytucje ubezpieczeń społecznych wprowadzano stopniowo, obejmując określonym rodzajem ubezpieczenia kolejne grupy zawodowe na poszczególnych obszarach rozbitego dzielnicowo państwa.

Najwcześniej uregulowano ubezpieczenie chorobowe (na terenie całego kraju od 1920 r., wyjąwszy Górny Śląsk, gdzie w okresie międzywojennym obowiązywała Ordynacja ubezpieczeniowa Rzeszy z 19.07.1911 r.), które pierwotnie miało charakter powszechny, zaś ostatecznie od 1933 r. wyłączono z niego robotników rolnych. Co do ubezpieczenia wypadkowego, to zostało ono wprowadzone w 1924 r. (początkowo z wyłączeniem województw pomorskiego i poznańskiego oraz Górnego Śląska, na których obowiązywały regulacje niemieckie), a od 1933 r. ujednoczone na terenie

całego kraju i rozszerzone o ochronę obejmującą również choroby zawodowe. Natomiast odnośnie do ubezpieczenia emerytalnego, to objęło ono najpierw (w 1927 r.) pracowników umysłowych, a następnie (w 1933 r.) robotników (pracowników fizycznych), poza robotnikami na Górnym Śląsku objętymi wyżej wymienioną niemiecką Ordynacją ubezpieczeniową. Odnotować trzeba jednak, że robotnicy w porównaniu z pracownikami umysłowymi otrzymali gorszy standard ochrony prawnej w zakresie zarówno warunków nabycia prawa do świadczeń, jak i obliczania ich wysokości (zob. A. Malaka, *Ustawa...*, s. 17–18), czego ogólnym przejawem było przyjęcie domniemania inwalidztwa robotnika w razie osiągnięcia 65 lat, podczas gdy prawo do renty starczej dla pracowników umysłowych przysługiwało niezależnie od zdolności do wykonywania zawodu po ukończeniu 65. roku życia. Powyższy kształt międzywojenne ubezpieczenia społeczne przybrały na skutek uchwalenia tzw. ustawy scaleniowej (tj. ustawy z 28.03.1933 r. o ubezpieczeniu społecznym, Dz.U. Nr 51, poz. 396 ze zm.), która w dużym stopniu ujednoliciła zróżnicowane (pozaborcze) reżimy prawne oraz stworzyła organizacyjne i finansowe podstawy działalności instytucji ubezpieczeniowej (ZUS).

Nie można też zapomnieć, że w II RP niemal całkowicie poza sferą ubezpieczeń społecznych pozostawała spora część ówczesnego społeczeństwa, tj. ludność wiejska, w szczególności rolnicy (poza utrzymanym niemieckim ubezpieczeniem wypadkowym w Poznańskim, na Pomorzu i Górnym Śląsku) oraz robotnicy rolni, którzy podlegali wyłącznie:

- 1) ubezpieczeniu wypadkowemu w wyżej wymienionych województwach i – jeżeli byli zatrudnieni w gospodarstwach liczących ponad 30 ha – także w pozostałej części państwa;
- 2) ubezpieczeniu emerytalnemu w województwie poznańskim, pomorskim i na Górnym Śląsku na mocy wymienionej powyżej niemieckiej Ordynacji ubezpieczeniowej i
- 3) ubezpieczeniu chorobowemu na Górnym Śląsku, także na mocy przepisów tej Ordynacji.

Poza tym niektóre grupy zawodowe posiadały dodatkową lub odrębną ochronę socjalną czy to w postaci branżowego ubezpieczenia górniczego (tzw. brackiego na Górnym Śląsku), czy też zaopatrzenia emerytalnego obejmującego funkcjonariuszy państwowych, zawodowych wojskowych, pracowników PKP i banków państwowych (zob. W. Szubert, *Ubezpieczenie...*, s. 25–26 i 30).

1.2. Polska Rzeczpospolita Ludowa

Po II wojnie światowej początkowo utrzymano ustawodawstwo międzywojenne, a następnie zaczęto unifikować status prawny poszczególnych grup zawodowych i rozszerzać zakres podmiotowy ubezpieczeń społecznych. W konsekwencji wyeliminowano korzystniejsze, w porównaniu z robotnikami, uprawnienia emerytalno-rentowe pra-

owników umysłowych i funkcjonariuszy państwowych, wprowadzając (w 1954 r.) jednolite powszechne zaopatrzenie emerytalne, pozostawiając odrębne regulacje prawne jedynie dla służb mundurowych. Pojęcie zaopatrzenia emerytalnego (zamiast ubezpieczenia społecznego) utrwaliło się w wyniku wydania kolejnych zaopatrzeniowych aktów prawnych zarówno o charakterze powszechnym (ustawy z 1968 i 1982 r.), jak i szczególnym, tj. adresowanych do wybranych grup zawodowych (zwłaszcza górników – ustawy z 1957 i 1983 r. – oraz kolejarzy – dekret z 1957 r. oraz ustawy z 1968 i 1983 r.). Stosowanie takiego nazewnictwa wynikało przede wszystkim z przyjętego sposobu finansowania świadczeń, tj. z funduszy *de facto* budżetowych, gdyż pochodzących ze składek państwowych zakładów pracy, choć z czasem zwiększał się także udział środków z nieuspołecznionego (głównie niepracowniczego) sektora gospodarki. Natomiast w odniesieniu do ubezpieczenia chorobowego i wypadkowego to nowa (tzn. zastępująca przepisy ustawy scaleniowej z 1933 r.) regulacja w zakresie świadczeń z tytułu choroby i macierzyństwa została wprowadzona dopiero w 1974 r., zaś ustawy dotyczące świadczeń z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych uchwalono w 1968 i 1975 r. (zob. T. Zieliński, *Ubezpieczenia...*, s. 47). Jednocześnie stopniowo poszerzano zakres ochrony socjalnej na niepracownicze grupy ludności, tj.:

- 1) członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych – 1962 r.;
- 2) rzemieślników – 1965 r.;
- 3) twórców i artystów – 1973 r.;
- 4) osób zatrudnionych na podstawie umowy zlecenia lub umowy agencyjnej – 1975 r.;
- 5) rolników indywidualnych – 1977 r.;
- 6) duchownych – 1989 r.;
- 7) osób prowadzących działalność gospodarczą – 1989 r.

W końcowej fazie PRL – w wyniku wydania ustawy z 25.11.1986 r. o organizacji i finansowaniu ubezpieczeń społecznych – powrócono do terminologii ubezpieczeniowej, wyodrębniając ubezpieczenia społeczne obejmujące pięć kategorii świadczeń pieniężnych (rodziny i emerytalnych, a także w razie macierzyństwa, niezdolności do pracy z powodu choroby lub inwalidztwa oraz śmierci), zniesiono powstały w 1968 r. fundusz emerytalny i utworzono FUS, którego dysponentem został ZUS.

1.3. III Rzeczpospolita Polska

Obecna struktura ubezpieczeń społecznych została ukształtowana w wyniku uchwalenia ustawy z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, na mocy której wyodrębniono cztery rodzaje ubezpieczeń społecznych:

- 1) emerytalne,
- 2) rentowe,
- 3) chorobowe i
- 4) wypadkowe.

Tab. 1. Płatnicy składek na ubezpieczenia społeczne

Płatnicy	Postać lub forma organizacyjno-prawna płatnika	Ubezpieczeni
<p>pracodawca oraz jednostka organizacyjna lub osoba fizyczna pozostająca z inną osobą fizyczną w stosunku prawnym uzasadniającym objęcie tej osoby ubezpieczeniami społecznymi (art. 4 pkt 2 lit. a u.s.u.s.)</p>	<p>1) pracodawca (art. 3 k.p.); 2) spółka cywilna, jeżeli zatrudnia pracowników lub zleceniobiorców; 3) przedsiębiorca, jeżeli zatrudnia pracowników lub zleceniobiorców; 4) zleceniodawca, czyli – inna niż przedsiębiorca – osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna (np. gmina, jeżeli jest stroną zawartej umowy zlecenia – zob. wyrok SA w Gdańsku z 20.11.2019 r., III AUa 477/19, LEX nr 3042933)</p>	<p>1) pracownicy (art. 2 k.p.), w tym osoby, o których mowa w art. 8 ust. 2a u.s.u.s. (zob. np. postanowienie SN z 18.01.2022 r., II USK 403/21, LEX nr 3370252), z zastrzeżeniem że o kontrowersjach związanych z instytucją tzw. uznania za pracownika będzie mowa w komentarzu do art. 8 ust. 2a u.s.u.s.;</p> <p>2) zleceniobiorcy, tj. osoby wykonujące pracę na podstawie umowy agencyjnej lub umowy zlecenia albo innej umowy o świadczenie usług, do której zgodnie z Kodeksem cywilnym stosuje się przepisy dotyczące zlecenia, z wyłączeniem uczniów szkół ponadpodstawowych lub studentów do ukończenia 26 lat;</p> <p>3) osoby współpracujące ze zleceniobiorcami;</p> <p>4) osoby wykonujące pracę nakładczą;</p> <p>5) osoby odbywające służbę zastępczą, o której mowa w dziale XIX ustawy o obronie Ojczyzny;</p> <p>6) członkowie spółdzielni wykonujący pracę na rzecz spółdzielni na innej podstawie niż stosunek pracy;</p> <p>7) osoby wykonujące pracę w spółdzielni na innej podstawie niż stosunek pracy, ale niebędące jej członkami;</p> <p>8) osoby przebywające na urlopie wychowawczym;</p> <p>9) osoby pobierające zasiłek macierzyński, jeżeli nie wypłaca go ZUS;</p> <p>10) duchowni w razie wystąpienia obowiązkowego tytułu ubezpieczeń emerytalnego i rentowych w zbiegu z pozostawaniem w stanie duchownym;</p> <p>11) osoby, które wykonują odpłatnie pracę w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania na podstawie umowy o pracę, umowy zlecenia czy umowy o pracę nakładczą (art. 121 § 2 <i>in fine</i> k.k.w.)</p>

Płatnicy	Postać lub forma organizacyjno-prawna płatnika	Ubezpieczeni
<p>jednostka wypłacająca świadczenia socjalne, zasiłki socjalne oraz wynagrodzenia przysługujące w okresie korzystania ze świadczenia górniczego lub w okresie korzystania ze stypendium na przekwalifikowanie (art. 4 pkt 2 lit. b u.s.u.s.); obecnie wyłącznie świadczenie socjalne w okresie korzystania z urlopu górniczego</p>	<p>przedsiębiorstwo górnicze, o którym mowa w art. 2 pkt 1 ustawy z 7.09.2007 r. o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1309)</p>	<p>osoba otrzymująca świadczenie socjalne, o którym mowa w art. 11c ustawy o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego, w okresie korzystania z urlopu górniczego albo urlopu dla pracowników zakładu przeróbki mechanicznej węgla</p>
<p>podmiot, na którego rzecz wykonywana jest odpłatnie praca w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania (art. 4 pkt 2 lit. c u.s.u.s.)</p>	<p>jednostki organizacyjne SW, przywiezione zakłady pracy, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z 28.08.1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności (Dz.U. z 2023 r. poz. 1559) oraz przedsiębiorcy zewnętrzeni (§ 2 i 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 9.02.2004 r. w sprawie szczegółowych zasad zatrudnienia skazanych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1887)</p>	<p>osoby, które wykonują odpłatnie pracę w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania na podstawie skierowania do pracy lub podlegają ubezpieczeniu społecznym z tytułu pobierania zasiłku macierzyńskiego, jeżeli zasiłek wypłaca podmiot, na którego rzecz wykonywana jest ta praca</p>

Płatnicy	Postać lub forma organizacyjno-prawna płatnika	Ubezpieczeni
ubezpieczony zobowiązany do opłacenia składek na własne ubezpieczenia społeczne (art. 4 pkt 2 lit. d u.s.u.s.)	osoby, o których mowa w art. 8 ust. 6 u.s.u.s., osoby fizyczne, które nie spełniają warunków objęcia ich obowiązkiem ubezpieczeniemi emerytalnym i rentowymi, oraz duchowni	<ol style="list-style-type: none"> 1) osoby prowadzące pozarolniczą działalność, w szczególności jednoosobową działalność gospodarczą lub w formie wolnego zawodu, a także syndyk masy upadłości (zob. wyrok SN z 25.04.2013 r., I UK 597/12, LEX nr 1425634); 2) przedsiębiorcy – wspólnicy spółki cywilnej, jeżeli nie zatrudniają pracowników lub zleceniobiorców; 3) osoby podlegające dobrowolnie ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowym; 4) duchowni, z wyjątkiem członków zakonów, których płatnikiem nie jest zwierzchnia instytucja diecezjalna
Kancelaria Sejmu i Kancelaria Senatu (art. 4 pkt 2 lit. e u.s.u.s.)	jednostka organizacyjna (urząd) Sejmu i Senatu	<ol style="list-style-type: none"> 1) posłowie; 2) posłowie do Parlamentu Europejskiego, o których mowa w art. 1 ust. 1 ustawy z 30.07.2004 r. o uposażeniu posłów do Parlamentu Europejskiego wybranych w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 187, poz. 1925 ze zm.); 3) senatorowie
duchowny niebędący członkiem zakonu albo przełożony domu zakonnego lub klasztoru lub zakonny lub, za zgodą ZUS, inna zwierzchnia instytucja diecezjalna lub zakonna (art. 4 pkt 2 lit. f u.s.u.s.)	przełożony domu zakonnego lub klasztoru lub instytucja diecezjalna lub zakonna w razie wyrażenia zgody przez ZUS	<ol style="list-style-type: none"> 1) członkowie zakonów; 2) duchowni, których płatnikiem, za zgodą ZUS, jest zwierzchnia instytucja diecezjalna lub zakonna
jednostka organizacyjna podległa Ministrowi Obrony Narodowej (art. 4 pkt 2 lit. g u.s.u.s.)	jednostka organizacyjna MON	żołnierze niezawodowi, o których mowa w art. 130 ust. 1 pkt 1–3 i 5 u.o.O., pełniący czynną służbę wojskową

Komentarz dotyczy:

- podlegania ubezpieczeniom społecznym,
- ustalania i rozliczania składek oraz ich ewidencjonowania na kontach płatników i kontach (subkontach) ubezpieczonych,
- zwrotu nienależnie pobranych świadczeń,
- prowadzenia dokumentacji ubezpieczeniowej wraz z przedstawieniem związanych z tym praw, obowiązków i odpowiedzialności płatników i ubezpieczonych oraz przysługujących im środków odwoławczych.

Dużo uwagi poświęcono również kwestiom: organizacji ubezpieczeń społecznych (analiza statusu prawno-administracyjnego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych), finansowania ubezpieczeń społecznych w sferze instytucjonalnej (analiza statusu prawno-ekonomicznego Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i Funduszu Rezerwy Demograficznej), kontrolowania wykonywania zadań z zakresu ubezpieczeń społecznych i odpowiedzialności za wykroczenia przeciwko przepisom ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

Komentarz przeznaczony jest dla adwokatów, radców prawnych, sędziów i innych prawników zajmujących się rozstrzyganiem spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych. Będzie także pomocny ekonomistom, księgowym oraz przedsiębiorcom wszelkich branż, dostarczając wiedzę i rozwiązania prawne w zakresie podlegania, ustalania i rozliczania składek na ubezpieczenia społeczne oraz dokonywania zgłoszeń do tych ubezpieczeń. Z uwagi na szerokie uwzględnienie orzecznictwa i literatury przedmiotu będzie przydatny również pracownikom naukowym wydziałów prawa i ekonomii uczelni wyższych.

Kamil Antonów – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Opolskiego; kierownik Katedry Prawa Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Instytucie Nauk Prawnych UO; przewodniczący Zarządu Głównego Polskiego Stowarzyszenia Ubezpieczenia Społecznego; autor licznych publikacji z zakresu prawa ubezpieczeń społecznych, współautor *Systemu prawa ubezpieczeń społecznych* oraz redaktor komentarzy do ustaw regulujących polski system emerytalno-rentowy.

9788383580210 W01P01

Kup e-book i czytaj
w aplikacji Smarteca

ISBN 978-83-8358-021-0

9 788383 580210

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: +48 801 044 545
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL
WWW.PROFINFO.PL

